

УДК 340.11

Оксана Чаплюк,здобувач кафедри теорії та історії держави і права
Київського університету права НАН України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ*

У статті проаналізовано основні підходи до визначення поняття «правотворчість», на основі яких автор дає власне визначення понять «національна правотворчість» і «міжнародна правотворчість» та характеризує притаманні їм ознаки. Визначено методологічні аспекти співвідношення національної та міжнародної правотворчості в контексті аналізу їх спільних та відмінних рис.

Ключові слова: правотворчість, національна правотворчість, міжнародна правотворчість, глобалізація.

Сучасна правова система України характеризується появою значної кількості правових норм, що пов'язано із особливим розвитком світового співтовариства, в контексті активної міждержавної співпраці, з метою забезпечення нормального економічного, політичного, культурного функціонування держав. Разом із тим, це зумовлено трансформаційними процесами, які відбуваються в середині кожної держави, що полягають у появі нових суспільних відносин, нових сфер суспільства, які, відповідно, потребують правового забезпечення (регулювання) шляхом оновлення і реформування національної законодавчої бази. Весь цей процес потребує значної активізації правотворчої діяльності. Формування норм права є процесом багатоаспектним та розгалуженим, що здійснюється на міжнародному та національному рівнях. Характерною для «сучасної» правотворчості є взаємообумовленість, що полягає у впливі міжнародних факторів на формування національного законодавства, а національне законодавство є, в свою чергу, певним впливовим фактором на формування норм міжнародного права, що проявляється в позиції (інтересах) кожної держави під час укладення міжнародних договорів та формування інших норм міжнародного права.

Вивчення і з'ясування сутності і природи правотворчості здійснювалося на різних етапах розвитку юридичної науки як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Проте, на сьогодні, дослідження проблем правотворчості потребує вироблення нового підходу, що врахуватиме її вияв на двох рівнях: міжнародному (міжнародна правотворчість) та національному (національна правотворчість). Зазначене обумовлює актуальність обраної автором теми та її теоретичне і практичне значення, оскільки саме з'ясування двохаспектності прояву правотворчості в контексті співвідношення цих двох рівнів шляхом виділення спільних та відмінних рис надасть змогу більш якісно і змістовно з'ясувати її особливості, сутність та призначення. Тому задля об'єктивного і успішного дослідження понять відповідних рівнів правотворчості необхідним буде використання формально-юридичного та порівняльно-правового методів, що надасть змогу більш змістовно та досконало дослідити об'єкт, а саме: категоріальні аспекти співвідношення національної та міжнародної правотворчості на теоретичному рівні.

Проблеми правотворчості не належать до малодосліджених у науковому плані. Вони були предметом аналізу в роботах І. Л. Брауде, Д. А. Ковачева, А. Нашиц,

* Рекомендовано до друку кафедрою теорії та історії держави і права Київського університету права НАН України.

А. С. Піголкіна, С. В. Поленіної, Ю. О. Тихомирова, С. С. Алексєєва, Робера К. Бержерона, Д. А. Керімова, М. В. Ралдугіна, В. В. Степаняна, М. М. Марченка, Н. Н. Кресовської, О. І. Ющика.

Разом із тим, зважаючи на наявність комплексних досліджень процесу правотворчості, сучасна юридична наука потребує аналізу та переосмислення цього процесу, а також виокремлення як на теоретичному, так і на практичному рівнях нових наукових підходів до характеристики категоріальних основ правотворчості, її сутності і значення в контексті сучасного рівня розвитку суспільства і держави, а також у визначенні її територіальної поширеності, адже саме цей аспект правотворчості є малодослідженим. Сутність територіальної поширеності правотворчості полягає у її здійсненні на двох рівнях: міжнародному (міжнародна правотворчість) та національному (національна правотворчість). Виокремлення цих рівнів правотворчості обумовлюється тим, що на здійснення процесу правотворчості в сучасному суспільстві впливають різноманітні національні, міжнародні, суб'єктивні та об'єктивні фактори.

Значний вплив на процес правотворчості має ускладнення суспільних відносин та поява нових сфер життєдіяльності суспільства, оскільки в силу своєї динамічності суспільство перебуває в постійному розвитку, в результаті чого виникають нові відносини в різноманітних сферах, які потребують формування нових норм права та вдосконалення чинних. Таким чином, виникає необхідність у поширенні дії права на сфери життєдіяльності суспільства, що раніше були недосяжні для його регулятивного впливу, що призводить до активізації правотворчого процесу.

Наступним фактором, що впливає на розвиток правотворчого процесу на національному та міжнародному рівнях, є досить поширений в сучасних умовах процес глобалізації, що пронизує та ґрунтовно впливає на всі сфери суспільства кожної національної держави. В результаті такого глобалізаційного впливу відбувається зближення правових систем держав, запозичення правової бази та сприяння формуванню так званого «над-

державного права», що обумовлює формування стандартних, однотипних правових норм, спрямованих на регулювання однотипних відносин, важливих для всього світового співтовариства. Однак цей процес не завжди позитивно впливає на правову систему держави, оскільки з'являється можливість втрати державою своєї національної, правової своєрідності та самостійності.

Важливим фактором, що сприяє активізації правотворчого процесу, є сучасний розвиток світового співтовариства, котрий виявляється в активній співпраці та співробітництві держав, метою яких є винайдення нових правових засобів для вирішення світових проблем та подолання кризових ситуацій; вирішення різноманітних конфліктів; надання різноманітних послуг; створення спільних програм стосовно вирішення проблем захисту навколишнього природного середовища; питань, пов'язаних з міжнародним тероризмом, торгівлею людьми тощо. В результаті цього держави стають суб'єктами різноманітних міжнародних політичних, економічних, технологічних та інших процесів. Таким чином, з ускладненням міждержавних зв'язків виникає низка проблем міжнародного рівня, які прямо чи опосередковано охоплюють інтереси кожної з держав і потребують правового регулювання та знаходження спільного інтересу для їх вирішення шляхом знаходження компромісу. Це обумовлює актуальність дослідження правотворчості, що здійснюється на міжнародному рівні.

Важливим фактором, що впливає на здійснення правотворчості на національному рівні, є трансформаційні зміни в суспільстві, які викликають необхідність постійного оновлення національної законодавчої бази та приведення її у відповідність до міжнародних стандартів.

Зазначене надає змогу говорити про активізацію правотворчого процесу, який є багатоаспектним та розгалуженим; здійснюється на міжнародному та національному рівнях, що є взаємообумовленими, та полягає у впливі міжнародних факторів на формування національного законодавства; повинен відповідати міжнародним стандартам і потребам. У цьому аспекті національне законодавство є, в свою

чергу, певним впливовим фактором для формування норм міжнародного права, що виявляється в позиції (інтересах) кожної держави в процесі укладення міжнародних договорів та формування інших норм міжнародного права.

Постає необхідність у дослідженні та з'ясуванні двохаспектності прояву правотворчості в контексті виокремлення національної та міжнародної правотворчості. Особливої актуальності набуває питання стосовно співвідношення цих різновидів у плані з'ясування їх сутності, природи, їх взаємодії шляхом виокремлення спільних та відмінних рис, адже це дві самостійні юридичні категорії, які реалізуються в одній правовій сфері, хоча мають характерні лише їм особливі ознаки.

У сучасній юридичній літературі відчувається гострий дефіцит комплексних, спеціальних наукових досліджень сутності, природи та поняття національної та міжнародної правотворчості, хоча саме ці юридичні категорії є окремими різновидами правотворчості та мають ключове значення. Належність їх до сфери правоутворення обумовлює необхідність дослідження категорії «правотворчість» виходячи з існуючих поглядів та ідей науковців, дослідження правотворчості в працях яких складало самостійний предмет. У цьому сенсі варто погодитися з Н. Б. Криловим, який вважає, що визначення поняття правотворчості має важливе значення і для розробки поняття «міжнародна правотворчість» [1] Саме тому визначення поняття національної та міжнародної правотворчості має базуватися на загальному визначенні правотворчості як категорії.

У науковій юридичній літературі існують різноманітні визначення поняття правотворчості, що характеризують її як «діяльність», «процес», результатом чого є формування норм права, зокрема:

— правова форма діяльності держави за участю громадянського суспільства (у передбачених законом випадках), пов'язана із встановленням (санкціонуванням), зміною, скасуванням юридичних норм. Правотворчість виражається у формуванні, систематизації, прийнятті та оприлюдненні нормативно-правових актів [2];

— форма владної діяльності уповноважених суб'єктів (перш за все держави), спрямованої на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких до чинної юридичної системи запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми [3];

— процес пізнання правових потреб суспільства і держави, формування і прийняття правових актів уповноваженими суб'єктами в рамках відповідних процедур [4];

— спеціальна діяльність компетентних органів, що завершує процес правотворення, в результаті якої вступає в дію закон [5];

— організаційно врегульована особлива форма діяльності держави або безпосередньо народу, внаслідок якої потреби суспільного розвитку й вимоги справедливості набувають правової форми, що знаходить свій вияв у певному джерелі права (нормативному акті, прецеденті, звичаї тощо) [6].

Виходячи із різноманітних визначень правотворчості, які характеризуються і як «процес», і як «діяльність», варто зазначити, що кінцевим результатом цього процесу все ж таки є сформовані норми права за участю суб'єктів правотворчості в особі уповноважених на те органів. Тому, враховуючи позиції та погляди вчених, які є основою для обґрунтування визначення правотворчості, правомірно сформулювати наступне визначення національної правотворчості.

Національна правотворчість — це діяльність спеціально уповноважених суб'єктів з обов'язковою участю суспільства, що спрямована на формування норм національного права (які відображають специфіку інтересів та потреб кожної держави), регулятивна дія якого поширюється на територію держави та громадян, у територіальних межах якої здійснюється та забезпечується впорядкування суспільних відносин.

Оскільки національна правотворчість є самостійною категорією, це надає змогу виокремити ряд ознак, які визначають її природу та сутність. Основними ознаками цієї категорії є такі:

— це діяльність, що здійснюється компетентними органами, сутність якої полягає у забезпеченні процесу, спрямо-

ваного на формування норм права суб'єктами, що наділені відповідним правовим статусом;

— це діяльність, що відображає об'єктивні потреби, інтереси певного суспільства та держави, в територіальних межах якої здійснюється;

— це діяльність, що здійснюється певною державою або громадянським суспільством;

— це діяльність, що спрямована на ефективне регулювання відносин, які виникають у межах певної держави;

— це діяльність, що має цілеспрямований характер, результатом якої є формування національного законодавства держави.

Дослідження міжнародної правотворчості на категоріальному рівні надає можливість визначити наступні підходи до її характеристики:

— це активна творча діяльність суб'єктів міжнародного права щодо формування міжнародно-правової норми через узгодження державних інтересів, волі (позицій) [7];

— це процес узгодження змісту норм міжнародного права і введення їх в дію [8].

Виходячи із зазначених підходів, варто виокремити ряд характерних ознак, які притаманні міжнародній правотворчості, що відображають її природу, сутність, зміст та призначення, надають змогу охарактеризувати її як самостійну юридичну категорію:

— це діяльність, що здійснюється чітко визначеним колом суб'єктів, наділених правом брати участь у процесі творення норм міжнародного права;

— це діяльність, що має динамічний характер, оскільки залежить від рівня розвитку міжнародних відносин;

— це діяльність, що характеризується ініціативністю, тобто наявністю у суб'єктів міжнародної правотворчості «потреби та юридичної здатності» формувати і відображати власні ідеї, які відповідають їх потребам та інтересам, і виступати з пропозицією їх закріплення нормами міжнародного права;

— це діяльність, що здійснюється колективно, лише за наявності спільних дій суб'єктів міжнародного права;

— це діяльність, що має процесуаль-

ний характер, оскільки здійснюється в межах нормативно закріпленого процесу, який встановлює порядок формування, створення і закріплення міжнародно-правових норм;

— це діяльність, що характеризується наявністю мети, яка полягає в створенні і прийнятті таких юридичних документів, які є необхідними для регулювання суспільних відносин міжнародного характеру;

— це діяльність, що здійснюється на міжнародному рівні, тобто не обмежується кордонами держав, а передбачає вияв на міжнародній арені волі та юридичної здатності і бажання держав виступати з пропозицією формування необхідних норм міжнародного права;

— це діяльність, що забезпечує ефективне правове регулювання міждержавних відносин;

— це діяльність, що має результативний характер, який виявляється в прийнятті міжнародного документа.

Виокремлення та аналіз вищезазначених ознак (особливостей) надає змогу визначити поняття міжнародної правотворчості як творчої, ініціативної діяльності суб'єктів міжнародного права, спрямованої на формування норм міжнародного права шляхом узгодження інтересів (позицій) зацікавлених сторін, результатом якої є прийняття міжнародного документа, що містить міжнародно-правові норми.

Таким чином, з'ясувавши сутність та поняття національної і міжнародної правотворчості шляхом виокремлення та обґрунтування притаманних їм ознак, можливо дійти висновку, що вони дійсно характеризуються певним ступенем юридичної самостійності, оскільки здійснюються в різних правових сферах, що обумовлює обмеження національної правотворчості територіальними рамками певної держави. Натомість міжнародна правотворчість не є обмеженою, оскільки здійснюється в міжнародному правовому просторі, та не «втручається» в сферу впливу національної правотворчості.

Спільність національної правотворчості та міжнародної правотворчості проявляється в тому, що ці види правотворчої діяльності:

— спрямовані на забезпечення ефек-

тивного регулювання суспільних відносин;

— здійснюються лише за наявності компетентних органів, що наділені відповідним правовим статусом;

— мають результативний характер, що проявляється в формуванні необхідного правила поведінки;

— здійснюються у чітко визначених процесуальних формах.

У чому ж полягає відмінність національної та міжнародної правотворчості?

По-перше, хоча як національна, так і міжнародна правотворчість спрямовані на якісне та відповідне регулювання суспільних відносин, то між ними є принципова відмінність: національна правотворчість формує норми національного права, що знаходяться в законодавстві держави та спрямовані на регулювання відносин всередині держави, а міжнародна правотворчість створює норми міжнародного права, що закріплюються в міжнародних документах та спрямовані на регулювання міждержавних відносин. Отже, можна говорити про відмінний зміст та регулятивну спрямованість норм права, які створюються національною і міжнародною правотворчістю.

По-друге, слід акцентувати увагу на різному суб'єктному складі, оскільки діяльність щодо формування норм національного права здійснюють уповноважені державою органи, народ та спеціальні суб'єкти у порядку, визначеному законом. На міжнародному рівні основним суб'єктом правотворення є держава, міжнародні організації, які відповідно до статутних положень наділені правотворчою компетенцією, та з'їзди, конференції, які також можуть бути наділені правомочністю щодо формування норм міжнародного права.

По-третє, достатньо багатоаспектним є процес формування правових норм, який полягає в тому, що на національному рівні розпочинається з процесу пізнання і оцінки об'єктивних потреб у регулюванні тих чи інших суспільних відносин, залучення відповідного правотворчого органу до розробки норм права та, в кінцевому результаті, прийняття тієї норми, яка буде поширюватись лише на територію та населення держави від-

повідно до яких розроблялась. Для міжнародної правотворчості характерною є «позиція держав». Постає певна об'єктивна необхідність або ж виникає проблема, вирішення якої неможливе окремою державою, а потребує залучення інших держав, тому ініціативна держава виступає зі сформованою позицією та власною пропозицією щодо залучення інших держав для її вирішення. Останні, відповідно, можуть визначитися (погодитися) зі змістом тих норм права, які пропонує держава, або ж сформулювати власну позицію і, таким чином, шляхом переговорів, застосуванням компромісів та поступок дійти до спільного необхідного змісту норми міжнародного права. Таким чином, якщо національна правотворчість здійснюється всередині держави шляхом функціонування відповідного компетентного органу, наділеного правотворчою функцією, то міжнародна правотворчість характеризується колективним здійсненням правотворчої діяльності на міжнародному рівні. Окрім того, якщо прийняття норми права на національному рівні є абсолютно обов'язковою умовою для тих суб'єктів, щодо потреб яких вона приймалась, то норма міжнародного права набуває юридичної сили лише у випадку визнання її конкретною державою як обов'язковою.

По-четверте, здійснення процедури національної правотворчості регулюється національним законодавством, де чітко фіксуються та визначаються суб'єкти правотворчості, їхні повноваження, межі діяльності суб'єктів правотворчості тощо. Здійснення міжнародної правотворчості забезпечується та визначається нормами, принципами міжнародного права, статутами міжнародних організацій. Тобто можна говорити про певний ступінь правової урегульованості як національної, так і міжнародної правотворчості.

По-п'яте, національна правотворчість здійснюється суто в конкретній державі, міжнародна правотворчість реалізується на міжнародному рівні.

По-шосте, оскільки національна правотворчість є приналежно конкретній державі, тому покликана відображати в сформованій національній правовій базі лише інтереси та потреби суспільства та

держави, забезпечувати і непорушність прав громадян, встановлення належних умов для гармонійного функціонування, матеріального та духовного розвитку в державі кожного громадянина зокрема та народу в цілому. В свою чергу, міжнародна правотворчість у нормах міжнародного права покликана забезпечити узгодженість різноманітних потреб держав, виходячи з інтересів не конкретної держави, а з їх комплексності та забезпечити гармонійне співіснування держав на різних континентах світу.

Отже, з'ясувавши визначення, ознаки, методологічні засади здійснення національної та міжнародної правотворчості, можливо дійти висновку, що національна та міжнародна правотворчість є самостійними, багатоаспектними категоріями. У зв'язку з ускладненням суспільних відносин правотворчість набула дворівневого характеру та виявляється як на національному, так і на міжнародному рівнях і потребує подальшого наукового переосмислення та дослідження.

ПРИМІТКИ

1. Крылов Н. Б. Правотворческая деятельность международных организаций / Н. Б. Крылов. — М. : Наука, 1988. — С. 23—24.
2. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. — Х. : Консум, 2006. — С. 293.
3. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. — К. : Кондор, 2005. — С. 337.
4. Общая теория государства и права. Академический курс : в 2 т. / под ред. проф. Н. М. Марченко. — М. : Зерцало, 2000. — Т. 2. Теория права. — С. 156.
5. Алексеев С. С. Государство и право / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1994. — С. 15.
6. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. вищих навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко [та ін.] ; за ред. докт. юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. — Х. : Право, 2009. — С. 321.
7. Міжнародне право: основи теорії / за ред. В. Г. Буткевича. — К. : Либідь, 2002. — С. 412.
8. Крылов Н. Б. Знач. праця. — С. 24.

Чаплюк Оксана. Методологические основы взаимодействия национального и международного правотворчества.

В статье проанализированы основные подходы относительно определения правотворчества, на основании которых автор статьи дает определение понятий «национальное правотворчество», «международное правотворчество» и характеризует присущие им признаки. Определяются методологические аспекты соотношения национального и международного правотворчества в контексте анализа их общих и отличительных черт.

Ключевые слова: правотворчество, национальное правотворчество, международное правотворчество, глобализация.

Chaplyuk Oksana. Methodological aspects of correlation of the national and international lawmaking processes.

The article investigates the main approaches to the definition of the concept «lawmaking process» on the basis of which the author gives her own definition of the concepts «national» and «international lawmaking process» and gives the characteristic of its features. The author defines methodological aspects of correlation of the national and international lawmaking processes in the context of the analysis of their common and different features.

Key words: lawmaking process, the national lawmaking, international lawmaking process, globalization.